

Bibliotekarstudentens nettleksikon om litteratur og medier

Av Helge Ridderstrøm (førsteamanuensis ved OsloMet – storbyuniversitetet)

Sist oppdatert 21.05.24

Om leksikonet: https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/om_leksikonet.pdf

Vagant

På engelsk og fransk kalt “goliard”.

Vagantene lagde drikke- og kneipesanger, kjærlighetssanger, sanger til spill, tiggersanger, ordspill, slibrige vitser, spotteviser rettet mot borgere, riddere, parodier på hellige tekster osv. Vin- og fruktbarhetsguden Bacchus (Dionysos) spiller er sentral i mange vagantviser. Vin, kvinner og terninger vanlige emner i sangene (Faulstich 1996 s. 235-237). Deres spott og satire gjaldt hele klasser og grupper, snarere enn bestemte individer (s. 238).

“[V]agantviser [er] verdslige sange fra 1100- og 1200-t. til tekster af omrejsende munke eller lærde, *vaganter*. Digtene var affattet på latin og havde et satirisk, polemisk indhold, der priste fornøjelser som mad, drikke og kvinder, angreb politiske institutioner eller var parodier på liturgiske tekster. Vagantlitteraturen var delvis en følge af tidens interesse for klassiske digtere og for et nyplatonisk syn på naturen. Sangene blev foredraget af goliarder, dvs. studerende og lavere gejstlige, der rejste rundt i Europa. Musikken er ikke noteret således, at den kan transskriberes til moderne notation.” (<http://www.denstoredanske.dk/>; lesedato 12.08.15)

Vaganter kunne bære med seg offentlige brev der de vandret (Faulstich 1996 s. 262), og dermed ha en liten inntekt av dette.

Verket *Carmina Burana* fra høymiddelalderen er vagantdiktning på latin. Den anonyme dikteren som har fått æresnavnet Archipoeta skrev antakelig en del av sangene i *Carmina Burana*, blant annet sangen “Meum est propositum” som sammenfatter temaene i vagantlyrikken (Grabert, Mulot og Nürnberger 1983 s. 31-32). “*Carmina Burana*, German Lieder Aus Beuern, 13th-century manuscript that contains songs (the *Carmina Burana* proper) and six religious plays. The contents of the manuscript are attributed to the goliards, wandering scholars and students in western Europe during the 10th to the 13th century who were known for their songs and poems in praise of revelry. The collection is also called the Benediktbeuern manuscript, because it was found (in 1803) at the Benedictine monastery in Benediktbeuern (from which *burana* is derived), Bavaria. The two parts of the

manuscript, though written at the same time, have been separated.” (<http://www.britannica.com/>; lesedato 18.12.12)

“Besides his having the coolest pen name ever, not much is known definitively about the Archpoet, the heretical medieval poet who may be responsible, to some degree, for our modern conception of the wandering vagabond poet and rogue scholar. The Archpoet’s life circumstances have been surmised from the content of his poems. Because he designates Rainald of Dassel as Archbishop of Cologne, the Archpoet was most likely alive between 1159 (when Rainald became archbishop) and 1167 (when he died). Furthermore, all the Archpoet’s datable poems fall between 1162 and 1164. The Archpoet’s irreverent, hedonistic lines about drinking in “the tavern” are reminiscent of later work by Rumi and Omar Khayyam, so he may have been influential far beyond his seeming anonymity. He may also have been an early model for anti-establishment poets like William Blake and rebellious songwriters like Woody Guthrie” (Michael R. Burch i <http://www.thehypertexts.com/The%20Archpoet.htm>; lesedato 30.06.15).

“The Archpoet left us ten poems, all written in Latin. His best-known poem, “His Confession,” appeared in the *Carmina Burana* manuscript, a collection of medieval Latin and German writings. He is considered to be an exemplar of the Goliardic school of poets. The Goliards wrote bibulous poems: satires and parodies which mocked and lampooned the Catholic Church and the excesses and abuses of its clergy. A possible root of Goliard is *gailliard*, a “gay fellow.” The Goliards were famous (and infamous) for thumbing their noses at the authorities, in verse. In her influential study *The Wandering Scholars of the Middle Ages*, Helen Waddell said that “*Confessio Goliae* is something more than the arch-type of a generation of vagabond scholars, or the greatest drinking song in the world: it is the first defiance by the artist of that society which it is his thankless business to amuse: the first cry from the House of the Potter, ‘Why hast thou made me thus?’ ” Philosopher Herbert Marcuse said of the Archpoet’s artistic posture and keen sense of his particular situation: “*Archipoeta* is perhaps the first artist with the artist’s genuine awareness of himself, who comprehended and openly emphasized that his vagabond life and his opposition to the surrounding world were an artistic necessity ... The splendid strophes of his vagabond’s confession resonate with the elevated consciousness of the authentic lifestyle of the freelance artist.” The Archpoet wrote on the cusp of the first Inquisition, when to contradict or even question the teachings and authority of the Roman Catholic Church was becoming increasingly dangerous, and would soon result in the most exquisite tortures and bloodcurdling murders. So it shouldn’t surprise us if he chose to express his heresies anonymously. But whoever he was, his “Confession” is a timeless masterpiece of passionate irony and rapier wit.” (Michael R. Burch i <http://www.thehypertexts.com/The%20Archpoet.htm>; lesedato 30.06.15)

Den tyske dikteren Peter Hille, som levde i siste halvdel av 1800-tallet, blir av noen oppfattet som en vagant på grunn av hans lange vandringer i Europa (Fülberth og Dietz 1988 s. 124).

Vardebok

(_sjanger, _sakprosa) En bok som befinner seg beskyttet for vær og vind inne i en varde på en fjelltopp, og som brukes til å skrive inn hilsener og minner fra dem som ankommer varden. Fungerer som bevis på at folk har kommet seg opp til fjelltoppen/varden. Boka har i utgangspunktet blanke, ubeskrevne ark.

“Ildsjel og friluftsmann Per Molin har bidratt til at topptur på Sandsøy blir ekstra opplevelserik. På Vetten som ligger 212 meter over havet, har han montert en postkasse som inneholder litt av hvert. Foruten vardebok, ligger her kikkert, termometer, og laminerte bilder tatt i alle himmelretninger påført navn på steder og fjelltopper.” (*Harstad Tidende* 14. august 2008 s. 17) “Stongheia er et godt besøkt utsiktspunkt på Bjarkøya. Nå er også “vardebok” nummer åtte helt utskrevet, melder Sverdslaget på sine nettsider.” (*Harstad Tidende* 8. august 2008 s. 4) “Det tar rundt to timer å gå fra Kåfjorddalen og opp til Halti, mens det fra Finland tar hele tre dager. De fleste finlendere velger derfor å bestige fjelltoppen fra Kåfjord. Men Haltitoppen er også et populært turmål for norske og svenske turister. En vardebok viser at 80.000 har besøkt Haltitoppen siden midten av 90-tallet.” (*Nordlys* 11. juni 2004 s. 9)

“I januar 2006 gjekk vi i Rosendal Turnlag – turgruppa ut med etterlysning etter gammel vardebok på Melderskin (1426 m). Vi har oppbevart boka som vart lagt i juli 1944, men ynskte å få klarlagt om det også hadde vore bok tidlegare, og kvar den i så fall er no. Svaret er ja – det var bok før 1944, men diverre nei – vi har ikkje funne denne boka. Vi takkar for all respons. Frå Ragnhild Weibust (no Aakrann), Asker, fekk vi tilsendt to fotografi frå ein tur realskulen i Rosendal tok til Melderskin i september 1941. ”Vardeboken var gammel og spennende. Vi leste, og vi skrev oss høytidelig inn. Også i 1942 var denne boken der”. På bakgrunn av tilbakemeldingane, m.a. frå dei som kan hugsa at besteforeldre fortalde at dei skreiv i ei bok på eventyrlege Melderskin for 120 år sidan, veit vi no følgjande: Den første boka vart mest truleg lagt ut før 1890, og i alle fall siste åra fram til 1943 låg den i eit lite trehus ved varden. I trehuset var boka dårleg verna mot vêr og vind.” (<http://www.rosendal-turnlag.no/Turgruppa/Gamal-vardebok/cid/8541/>; lesedato 02.08.13)

Varieté

(_drama) Teater med variert underholdning på scenen.

Forestillingene har blitt beskrevet som en kultur av overdrivelser og “en materiell og rå motkultur” til borgerskapets idealer (Kamper og Wulf 1986 s. 232).

Bill Reading (kunstnernavn for Yngvar Jon Jensen) var en norsk varietékunstner: “Sin første profesjonelle jobb som artist fikk han [på 1930-tallet] på en av de mange omreisende varietéene, han omtaler dem som Sirkus-Varieté [i sin bok *Artistliv*, 1946] [...] Han skriver avslutningsvis i boken at han hadde seks forskjellige akter: En elastisk salongakt, en kombinasjonsakt, en musikalsk akt, en trapesakt og to komiske klovneakter. Den ene het Pepo og var en eksentrisk akt, mens den andre het Janka og var en komisk musikalsk klovneakt.” (Berthelsen 2009 s. 379)

I den danske forfatteren Johannes V. Jensens novelle “Knokkelmanden” (1907) går jeg-fortelleren inn på et tysk varieté-teater. Kunstnerne der er internasjonale: “En fransk Sangerinde optraadte, to amerikanske knock-about, en russisk Atlet m.m. Og alle disse trætte Fabrikkslaver på Tilskuerpladsen havde godt af hvad de saa og hørte, det lysnede i deres grove Ansigter.” Dessuten opptrer en musikalsk klovn som er ekstremt tynn.

Vaudeville

(_sjanger, _drama) Betegnelsen brukes både om et syngespill (europeisk tradisjon) og om en sammensatt skuespillsjanger med folkelig underholdning (amerikansk tradisjon). Den amerikanske vaudevillen bestod i danseinnslag, sang, sketsjer og lignende; særlig populært i USA fra slutten av 1800-tallet til 1920-tallet.

Eksempler på vaudeviller som syngespill:

Henrik Anker Bjerregaard og Waldemar Thrane: *Fjeldeventyret* (1825)

Johan Ludvig Heiberg: *Kong Salomon og Jørgen Hattemager* (1825)

Henrik Wergeland: *Campbellerne eller Den hjemkomne Søn* (1838)

Claus Pavels Riis: *Til sæters* (1850)

Georges Feydeau: *Herre på jakt!* (1892) – denne franske forfatteren skrev en lang rekke vaudeviller

Franske vaudevilleforfattere som Labiche, Courteline og Feydeau framstilte komiske kvinnehatere, stive funksjonærer og andre figurer som eksempler på at

verden styres av en sinnssyk logikk (Couty 2000 s. 667). Feydeau forente på slutten av 1800-tallet vaudevillen med den folkelige komedien.

Dansken Johan Ludvig Heiberg ble kritisert for sine vaudeviller og skrev sakprosa boka *Om Vaudevillen* (1826) som et forsvar.

“Vaudeville's variety acts were indigenous products of the American landscape, resulting from attempts by Saloon owners to increase business by offering free and varied entertainment to their customers. The term Vaudeville derived in the 1890's – previously such shows had been plainly considered “Variety shows.” Vaudeville took the talent of the Variety shows and cleaned them up, making them more appealing to women and families. By the 1890's, Variety theater replaced minstrels as the most popular form of entertainment. As the pace of American society increased, the attention spans of Americans decreased, and their tastes included a greater variety of entertainment. Vaudeville capitalized on these American desires, and, therefore, became a major factor in popular America. Vaudeville's emphasis on humor and its use of ostentatious scenery and props aided in its popularity. Americans could look to variety shows as a realm of fantasy, where even unrealistic magic became a reality.” (<http://xroads.virginia.edu/~ug02/kirk/levy/vaudeville.html>; lesedato 21.11.12)

“Vaudevillian theaters became centers where average Americans could emulate the conspicuous consumption they found in the rich. Benjamin Frank Keith, one of the innovators of Vaudeville, expanded what Tony Pastor had worked to make popular when he strayed from the focus on touring Vaudeville acts in favor of a permanent center into which Americans could always escape. He built palatial theaters dedicated to the American middle-class desires to emulate the rich. [...] Americans could escape from their fast-paced lives of work and stress and enter a fast-moving world of glamour and carefree gaiety. The show combined all other forms of theatrical entertainment, from drama to musical comedies, and could therefore appeal to a diverse audience and draw in large crowds. Not only was its diverse material attractive, the fact that Vaudeville appeared to be accessible to all regardless of schedule – a reliable source of entertainment during unreliable times – also attracted the urban working class. Magic shows became one the most popular of all variety acts. Professor Hale was once such magician to perform at the Levy Opera House. Magic gave no pretenses to be anything more than illusion and yet it thrilled audiences with the mysterious secrets surrounding its presentation.” (<http://xroads.virginia.edu/~ug02/kirk/levy/vaudeville.html>; lesedato 21.11.12)

Veibok

(_sjanger, _sakprosa) Bok som brukes underveis på en reise for å finne veien og oppdage severdigheter underveis. Inneholder nesten alltid kart.

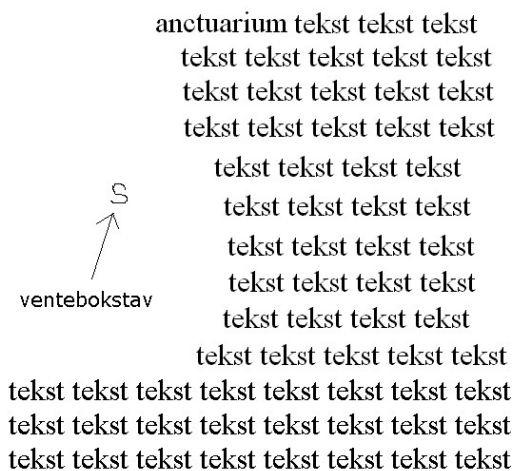
Et tidlig eksempel er den anonyme *Slottene i Loire, for å besøke dem raskt og billig med tog, automobil eller på sykkel*, trykt i Frankrike i 1911 (Barbier 2007 s. 309).

I Norge er *NAF Veibok* mest kjent. NAF (Norges Automobil-Forbund, stiftet 1924) sin veibok “trykkes i et opplag på seks hundre tusen eksemplarer, og er, som før, landets mest utbredte enkeltpublikasjon. Årets er gul. 1970 var lyseblå. 1947 grønnlig. [...] Veiboken er eksklusiv for medlemmer av NAF. [...] I de gamle sto det mye mer om selve veien. “Der er det grus.” “Der er den dårlig og man bør holde seg unna om man har sitt kjøretøy kjært.” [...] lese om stedene i de gamle veibøkene: “Nøkler fåes i første hus efter svingen.” “Kortevareforretning til høre.” Det blir til at man sammenligner med hvordan stedet ser ut nå, ikke minst de stedene som lå ved hovedveien, men ikke lenger gjør det. [...] Per Roger Lauritzen [...] er redaktør av de siste tre utgavene av NAFs veibok. [...] - Det som undrer oss litt, er at interessen for Veiboken er forbløffende stabil i vår digitale tidsalder. Den situasjonen, som så mange kjenner, at en *co-driver* sitter og blar og leser opp for sjåføren og for alle som er i bilen, setter forbausende mange pris på. Vi har spurt, i fokusgrupper og gjennom markedsundersøkelser: “Hvis du ikke fikk Veiboken, ville du ha vært medlem?” Såpass mange svarer “nei” at vi har holdt på den ordningen vi alltid har hatt: at boken er for medlemmer, eksklusivt. [...] 1967-utgaven forteller: “Bagn kirke. Del av mid.a.ald døpefont, utskåret altertavle og prekestol i bondebarokk.” [...] Veiboken, 1967, forklarer hvordan man kommer inn: “Trygve Storbråten er som regel på kirkegården, ellers henvendelse prestegården.” [...] Gps er bra til å bestemme en rute, men du får ikke geografien inn underveis, ikke beskrivelsen av hva du kan oppleve. [...] Lauritzen tilbringer 80 døgn i bobil hvert år for å sikre at Veiboken stemmer med forholdene på bakken. [...] du skal være forsiktig med å gjøre store forandringer med en bok som ligger i 700 000 norske biler og som folk er så vant til. [...] - Vi får masse henvendelser om ting som er endret, og bruker mye tid på å sjekke opplysninger. En campingplasser kan ikke ringe og si at konkurrenten er stengt og få dette inn uten at det sjekkes. [...] For å forvise seg om at ikke bare kartet, men også teksten var i samsvar med terrenget, kjørte bokens daværende redaktør, Erling Welle-Strand, i årene 1967 til 1969 1600 mil utstyrt med “skrivemaskin og lydbåndopptager”. Han satt der altså for seg selv og talte inn avvik og nyetableringer, som for eksempel de mange Esso-tavernaene som dukket opp på den tiden.” (Håkon Gundersen i *Morgenbladet* 3.–9. juli 2020 s. 19-23 og 25)

Ventebokstav

En liten bokstav som markerer hvilken bokstav som skal skrives over den senere. Den senere bokstaven var ofte en praktfullt utført innledningsbokstav.

På engelsk kalles det “guide letter”: “In medieval manuscripts and early printed books, a small letter written in cursive or printed in small type in the center of a space left blank at the beginning of a paragraph or other division, indicating the initial letter to be added by a rubricator or illuminator after the text has been copied or printed. Painted over on the finished page, guide letters are seen only in copies with incomplete rubrication and/or illumination. [...] Additional instructions for decorating initials (subject, style, color, etc.) might also be provided” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05).

Ventebokstaver var også i bruk for trykte verk som skulle dekoreres med flotte håndtegnete initialbokstaver (Fontaine 1994 s. 38-39).

Bruken av ventebokstaver er et bevis på at produksjonen av boka var en prosess med mange involverte personer og en rekke faser (Febvre og Martin 1999 s. 33).

Vers

Fra latin “versus”: “vending”. En enkelt linje i et dikt. Noen bruker betegnelsen “et vers” også om en strofe i et dikt. “Verset er en enhet for den rytmisk-syntaktiske og intonasjonsmessige organiseringen av den poetiske teksten.” (Lotmann 1989 s. 261).

Versform har også blitt ansett som en god hukommelseshjelp, altså som et virkemiddel til å huske innholdet i teksten (Febvre og Martin 1999 s. 29).

I middelalderen i Spania kunne et historieverk og en avhandling bli skrevet enten på prosa eller på vers, og det var ikke noe tydelig skille mellom diktning og

sakprosa (Strosetzki 1996 s. 27). Didaktiske historier var vanligvis lettere å huske og lære hvis det var skrevet på vers enn på prosa (s. 27).

Versdrama

(_sjanger, _drama)

Store deler av renessansens og barokkens dramaer er skrevet på vers, f.eks. hos Shakespeare, Racine og Molière.

Andre eksempler fra litteraturhistorien:

Adam Mickiewicz: *Forfedrenes kveld* (1823-32)

Henrik Ibsen: *Brand* (1866)

Gerhart Hauptmann: *Den nedsunkne klokken* (1986)

Louis Kvalstad: *Skuronn* (1940) – et radioteaterstykke med tekst på vers

Den sanktlucianske dikteren Derek Walcott, som fikk Nobelprisen i 1992, har skrevet versdramaer, bl.a. *Henri Christophe* (1950), *The Sea at Dauphin* (1954), *Ione* (1957) og *Dream of Monkey Mountain* (1967).

Versememorering

(_memoreringspraksis)

“The Puritans might be sceptical of the worldly elegance and sensuous beauty of much English poetry, but they understood its usefulness as an aid in memorizing Biblical doctrine and teaching moral virtue. Putting devout thoughts into verse was a common occupation among the New England clergy. In 1662 one of them, the Reverend Michael Wigglesworth from Massachusetts, wrote “The Day of Doom,” a didactic narrative of 224 stanzas about the Last Judgement which became a bestseller in the colonies.” (Ro 1997 s. 8)

Versjonering

(_adaptasjon, _oversettelsespraksis) Begrepet blir blant annet brukt av Ottar Grepstad, på denne måten: “Når sakprosa blir omsett, blir den som regel også bearbeidd og tilpassa. Straumen av slike utgivingar går i hovudsak fra dei store til dei mindre språksamfunna. Difor vil det vere høvesvis fleire slike versjoneringar innanfor sakprosa på norsk enn i særleg engelskspråkleg sakprosa. Versjoneringa kan omfatte ei fornorsking av stoffet, utbyting av tekst, oppdatering og tilrettelegging.” (Grepstad 1997 s. 523)

Viabilitet

(_dataspill) Det at spilleren lærer seg “reglene” eller potensialet i et dataspill, hva som er mulig og umulig, hva som fører til (subjektiv opplevd) framgang, gode spilleopplevelser osv., eventuelt helt på tvers hva spillprodusentene har intendert med spillet.

“Viability [...] means that a sensation is stabilized by perception, but whether something proves viable is by no means proof of its reality. In relation to games this means that a player does not necessarily gain access to the implicit rules of the game through playing, but that he or she will find a way to interact meaningfully with the game, no matter what the actual rules encoded by its designers are. In fact, the player might even find ways to interact with the game that its creators did not think of. The concept of viability is often explained by the metaphor of a blind man who has to walk through a forest every day. Initially, he will bump into a tree quite often, but by and by he will learn to avoid the trees, because he will have created a mental map of the forest. This map does not have to bear any relation to the forest at all, in fact it is not even necessary for the map to represent trees. Nevertheless, this representation of the outside world proves viable for the blind man, because it enables him to find his way through the forest. The player of a computer game learns to navigate through the code of the game in a similar way, although he or she will usually not set eyes on it” (Kücklich 2003).

Vidas

(_sjanger) En anonym, folkelig fortelling om en trubadurdiktars liv, en biografisk tekst.

Video

(_film)

Filmteknologi innført i 1956 der film lagres på magnetbånd (Parkinson 2012 s. 194).

I 1988 hadde 60 % av alle husholdninger i USA en videospiller (VHS-maskin) (Parkinson 2012 s. 194). Samtidig økte omsetningen av video-leie og -salg seg til årlig over 7 milliarder dollar. I 1995 utgjorde filmsalg til visning i hjemmet over halvparten av Hollywoods omsetning (Parkinson 2012 s. 197).

Den enorme veksten i den nigerianske filmindustrien (det såkalte “Nollywood”) skyldes i stor grad video-distribusjon (Parkinson 2012 s. 194).

Videogram__

Filmer i formater som VHS og DVD (samt eldre teknologi som filmruller og lignende).

Videokunst__

Videofilm brukt til å utforske og utvikle radikalt nye måter å lage filmuttrykk på. Utviklet spesielt fra 1970-tallet av.

Vignett__

(_sjanger, _korttekst) En vignett er en “finely written literary sketch emphasizing character, situation, or scene” (Turco 1999 s. 69).

Visjonslitteratur__

(_sjanger, _skjønnlitteratur)

Visjonsdiktet *Tundals visjon* ble skrevet i år 1149 av en munk som het Markus. Et typisk eksempel på visjonslitteratur er det norske *Draumkvedet*. Dante Alighieris *Den guddommelige komedie* kan også regnes til visjonsdiktningen.

I middelalderen fantes det en rekke verk som handlet om drømmelignende reiser til paradiset, blant annet av den franske dikteren Rutebeuf som levde på 1200-tallet (*Veien til paradiset*; fransk tittel *Voie de Paradis*). Noen av verkene innen denne sjangeren var anonyme. “It is within the frame of a dialogue and dream that the anonymous author traces the way (voie) which leads to Hell and to the corporal punishment which awaits the sinner there, as well as the road which leads to Paradise with its delights and happiness. In a dream, the cleric is guided by Desesperance and visits the Seven Deadly Sins. The cleric is saved from the flames of Hell by Hope and is brought to the Eternal Father after having encountered the virtues. Nonetheless the cleric is condemned to a life of penitence. This particular text, unpublished, is an example of the genre coined as “Voies du paradis”, a title common to a number of distinct works, not always well-distinguished. Hasenohr and Zink (1992) have listed the known and different works that bear very similar titles and share common features or content. To quote only a few, there is a work long attributed (erroneously?) to Raoul de Houdenc, the first writer to have allegorized a journey through life and death; Rutebeuf, who composed circa 1265 a *Voie de Paradis*; Baudoin de Condé (13th c.), *La Voie de Paradis*; Jehan de la Mote, *La Voie d’enfer et de paradis* (c. 1340) (see Pety, 1940); of course also, one should quote Guillaume de Deguileville and his *Pèlerinage de l’âme* which tells of the soul’s visit to the different regions of the Otherworld. [...] During the Middle Ages, preoccupation with death and the world beyond the grave was a subject of great concern. There came into existence a literature of these invisible worlds, Hell and Heaven, filled with visions and dreams [...] The moral conflict between virtues and the choices one made was portrayed either as a battle (of the Psychomachia type) or as a journey upon which the traveller may be subject to temptations and vices, but during which the traveller could also triumph and encounter virtues that fortified him.” (Laura Light m.fl. i <https://www.textmanuscripts.com/medieval/voie-enfer-et-paradis-61006>; lesedato 25.02.21)

Den tyske klokkeren George Reichard hadde i perioden for 30-årskrigen i Tyskland, dvs. på 1600-tallet, mer enn 700 visjoner. Under halvparten av disse ble beskrevet i trykte tekster. I noen visjoner så Reichard hærer og slagscener, og noen ganger så han “allegoriske vesener” som løver, lindormer og talende trær. I randkommentarer i bøkene hans ble det ofte notert hvilke hendelser i krigen som bekreftet visjonene som Reichard hadde hatt. Visjonene fungerte dermed som et slags profetier, og ble mer “pålitelige” for leserne (Messerli og Chartier 2000 s. 304-305). I samme periode kom det ut tallrike andre visjoner og profetier av andre forfattere, trykt i billige utgaver som mange hadde råd til å kjøpe. En annen forfatter av visjonstekster, den tyske bonden Johann Werner, tilsluttet seg de svenske troppene i 30-årskrigen og ble en slags “svensk felt-profet”. Han kalte seg Johann Warner og publiserte tallrike tekster som fortalte om visjoner. Werner/Warner hadde kontakt med Reichard (Messerli og Chartier 2000 s. 308).

Til visjonsdiktningen kan muligens regnet spanjolen Gaspar Núñez de Arce sitt verk *Bror Martins visjon* (1880), der Martin Luther ser framover på utviklingen av sin lære (Wittschier 1993 s. 243).

“Visjon” brukes av og til i undertitler. Hanns Gobschs: *Gale-Europa 1934: En visjon* (1931) handler om faren for en ny storkrig i Europa.

Visuell adaptasjonsforsterkning

(_ adaptasjon) Det fenomenet at bilder fra et annet medium enn det vi i et gitt øyeblikk bruker, er til stede i vår bevissthet og forsterker opplevelsen. Mens vi spiller et dataspill, kan vi ha bilder fra filmen som dataspillet er basert på i hodet. Opplevelsen av dataspillet blir dermed mer visuelt rik og intens enn den ville vært uten denne adaptasjonsforsterkningen.

Vitalisme

Vitalisme er en idéhistorisk og kunstnerisk retning som vektlegger menneskets og naturens livskraft.

Mennesket har behov for å hevde seg, og finne utløp for sine lidenskaper og drifter. Alt som øker livsutfoldelsen og -intensiteten kan godtas. Intens livsfølelse og suksess i livskampen er de høyeste sannhetskriteriene som tilværelsen byr på.

Mennesket er i stand til å mobilisere en ukuelig styrke i møte med livets utfordringer.

Voice-over

(_ film) Ord som høres som en fortellerstemme i en film. Det kan f.eks. dreie seg om hovedpersonens tanker eller forklaringer.

Vognteater

(_drama) Et vogn der et skuespill ble framført. Slike vogner ble blant annet brukt under framføring av kristne skuespill i middelalderen. (Faulstich 1996 s. 198-199)

Slike vogner kunne inngå i prosesjoner.

Vokstavle

“A form of writing material which had a continuous existence from antiquity right through the middle ages was the waxed tablet. A small frame of wood was filled with wax, which could be written on with a stylus. Because the writing could be erased and the tablet re-used, they were used as notebooks for various ephemeral writing purposes. [...] Tablets often were laced together in sets in the form of a book. The two outer leaves had wax only on the inside, while the interior leaves were double sided. [...] While these tablets were probably used prolifically in the middle ages, they were ephemera, and as such are rarely preserved. Miniatures in manuscripts occasionally show scribes writing on what appear to be waxed tablets. [...] Some very elaborate examples of tablet books have been preserved for posterity. These are carved with beautiful images in relief, with either secular courtly scenes or, less commonly, religious motifs on the outer leaves. The material may be ivory. [...] One can imagine these being swanked around in courtly gatherings, and it says something about the increasing social significance of lay literacy that the art of writing should have such posh and portable accoutrements. [...] Waxed tablets generally represent a stage of the writing process which has become lost to us. Ephemeral notes, preliminary drafts, notes taken by dictation and all manner of jottings may have passed through this medium before being committed to the more expensive and durable medium of parchment.” (Dianne Tillotson i <http://medievalwriting.50megs.com/forms/waxtablet.htm>; lesedato 17.03.17)

“The Greeks and Romans used waxed writing tablets [...] for taking notes, a habit they probably acquired from the Near East where such tablets, dating from the 8th century BC, have been found in the Assyrian city of Nimrud. Greek and Roman writing tablets consisted of thin rectangular boards with a slightly hollowed-out surface filled with black wax. They were used together with a metal stylus, pointed at one end (for writing) and flattened at the other (for erasing the script and smoothing the wax surface).” (Gaur 1987 s. 39)

I antikken var det en “information-processing technology at hand for day-to-day purposes: the wax tablet. In its simplest form, this was a slab of wood, hollowed out in the center and filled with melted wax. A dry stylus would incise letters which the thumb could then erase at will. These tablets were excellent for memoranda, transient bookkeeping, and daily business. Several of them bound together by

thongs made something roughly like a small notebook. Somewhere in the first centuries of the common era, the notion of making a formal literary medium out of bound pages on the model of the wax tablet suddenly began to catch on. Though the codex – for such is the name given to the form in antiquity – could have pages of either papyrus or animal skins” (O’Donnell 2000 s. 51).

“While major books were on papyrus – and later on parchment – the cost of the material was so high that most writing, particularly of an ephemeral nature, was confined to wax tablets, ostraca, wooden boards and other inexpensive surfaces. Extant correspondence, poems, plays, etc. often refer to the use of writing tablets, and rarely to papyrus.” (Katz 1995 s. 46)

Fra 200-tallet f.Kr. er det bevart en vokstavle-bok som “consists of nine leaves, including those serving as covers, and is fastened together with leather laces. The notes are written in Greek longhand and shorthand, some of the latter evidently for practice. [...] A number of tablets laced together formed a book, or, as it was referred to, a *codex*.” (Gaur 1987 s. 35 og 39)

Tavlene kunne være laget av tre, edelt metall eller elfenben, og ble noen ganger brukt til religiøse formål (Rehm 1991 s. 93).

En “diptych” er en “portable tablet consisting of two shallow hinged boxes made of wood, ivory, or metal filled with a layer of beeswax on the inside, on which the ancient Greeks and Romans wrote with a stylus. When warm, the wax surface could be easily erased by rubbing, and written over. Also refers to a picture or design painted or carved on the inside surfaces of two hinged tablets [...] In medieval Europe, three tablets called a triptych were also used for the same purpose, hinged in such a way that the outer tablets folded over the center panel” (Joan M. Reitz i http://lu.com/odlis/odlis_c.cfm; lesedato 30.08.05).

På en vokstavle fra 100-tallet e.Kr., bevart i British Library, har en lærer skrevet to moralske ordtak og eleven kopiert ordtakene to ganger (Bouquiaux-Simon 2004 s. 20).

“Egypt, Herculaneum, Pompeii, and Romania have been fruitful sources of tablets. Twenty-five deeds dated A.D. 131 to 167 have been recovered from the vicinity of modern Verespatak in Romania. In 1875 a box that contained 127 tablets dated A.D. 15, 27, and 52-62 was unearthed at Pompeii. In all, more than 200 tablets have been retrieved in Pompeii and neighboring Herculaneum. Two polyptychs from Herculaneum differed from all the other Herculanean, Pompeiian, and Dacian finds in dimension, form, material, and structure; one is a pentptych and the other an octoptych, both obviously dated before A.D. 79. Each is made of fine, compact boxwood (whereas most tablets were made of fir), skillfully fashioned and highly polished. Giovanni Pugliese Carratelli has described in detail the octoptych, which

is held together by two sets of double threads so anchored in the front and back cover that they do not protrude on the outer surfaces.” (Kilgour 1998 s. 51)

“In the fifth century Herodotus tells of the fascinating use of a waxed tablet by Demaratus to secretly inform the Lacedaemonians of the Persian king Xerxes’ intended invasion of Greece: “After it seemed good to Xerxes to lead an host against Greece, Demaratus, being in Susa and learning thereof, desired to send word to the Lacedaemonians. And there was no other way in which he could signify it, because of the danger lest he be discovered, except this which he devised. He took a folding tablet, and scraped off the wax thereof, and thereafter wrote the king’s intent upon the wood of the tablet. And when he had done it, he spread the wax over the letters again, that the tablet being carried empty might make no trouble with the guards upon the road. But when at last it came to Lacedaemon, the Lacedaemonians were not able to comprehend the matter, until, as I learn, Cleomenes’ daughter who was the wife of Leonidas, to wit, Gorgo, perceived it and advised them to scrape off the wax, and they should find writing upon the wood. And they did so and found the writing and read it, and thereafter sent tidings to the other Greeks.” ” (Kilgour 1998 s. 51)

“[T]he Persian military buildup had been witnessed by Demaratus, a Greek who had been expelled from his homeland and who lived in the Persian city of Susa. Despite being exiled he still felt some loyalty to Greece, so he decided to send a message to warn the Spartans of Xerxes’ invasion plan. The challenge was how to dispatch the message without it being intercepted by the Persian guards. Herodotus wrote: “As the danger of discovery was great, there was only one way in which he could contrive to get the message through: this was by scraping the wax off a pair of wooden folding tablets, writing on the wood underneath what Xerxes intended to do, and then covering the message over with wax again. In this way the tablets, being apparently blank, would cause no trouble with the guards along the road. When the message reached its destination, no one was able to guess the secret, until, as I understand, Cleomenes’ daughter Gorgo, who was the wife of Leonidas, divined and told the others that if they scraped the wax off, they would find something written on the wood underneath. This was done; the message was revealed and read, and afterward passed on to the other Greeks.” ” (Singh 1999 s. 4)

“During the middle ages wax tablets were in general use. Daily life cannot be imagined without them: students were supposed to carry a diptych at their belt for easy use, while writers used them for rough notes. They were also employed in private correspondence. Above all, medieval accounts were kept to a large extent on wax tablets, and most of the surviving examples served this purpose; even books of wax tablets were formed. In some places the use of wax tablets for accounting continued up to the nineteenth century” (Bernhard Bischoff, *Latin Palaeography. Antiquity & the Middle Ages*, 1990, s. 14; her sitert fra <http://www.historyofinformation.com/>; lesedato 30.03.12).

Volumen

(_format) Fra latin “volvere”: “å rulle”. Skriftrull, f.eks. av papyrus. På gresk kalt “kulindros”. Fordi teatertekster ofte var skrevet på ruller, kom “rolle” til å bli brukt om en skuespillers opptreden. Andre ord-avledninger er “kontrollere” og “innrullere”.

Standardlengden på en volumen av papyrus var 4,5 meter og bestod av flere papyrusflak som var limt sammen. Lengden ble sjelden mer enn 9-10 meter. Lengden på Platons dialog *Symposion* ville utgjort ca. 7 meter, tilsvarende ca. 70 sider i en trykt bok (Bouquiaux-Simon 2004 s. 12). Det var svært sjelden at det ble skrevet på begge sider av en papyrusrull.

Jack Kerouacs roman *On the Road* (1957) skal ha blitt “written by Kerouac in a three-week burst of Bazedrine and caffeine-fueled creativity on a single scroll of paper” (Boxall 2006 s. 504).

Den mest kjente produksjonen og bruken av volumen i dag er jødiske Torah-ruller.

Vortisismen

(_kunstretning) Engelsk: “vorticism”. En kunstretning ledet av Wyndham Lewis.

Litteraturliste (for hele leksikonet): <https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/litteraturliste.pdf>

Alle artiklene i leksikonet er tilgjengelig på <https://www.litteraturogmedieleksikon.no>